

Μάριος Πλωρίτης

Φανατισμός: Ένα παμπάλαιο ανθρώ πινο σαράκι

Μοιάζει παράδοξο -αλλά δεν είναι- που η λέξη φανατικός έχει αφετηρία της ένα ιερό, ένα τέμενος. Της αρχαίας Ρώμης, ειδικά. Και δεν είναι τυχαίο που ο ναός εκείνος ήταν αφιερωμένος στη Bellona, τη θεά του πολέμου (bellum). Οι πιστοί της αιματόχαρης θεάς κυριεύονταν, κάθε τόσο, από ένθεη μανία, από ενθουσιαστικό παραλήρημα, τόσο που τρυπούσαν τα χέρια τους με μαχαίρια, έκοβαν κομμάτια από τις σάρκες τους και έχυναν το αίμα τους στο βωμό της. Και καθώς, στα Λατινικά, το ιερό, ο ναός λέγεται fanum, ονομάστηκαν fanatici εκείνοι οι αφιονισμένοι πιστοί που ήταν, συνήθως, επιληπτικοί, παράφρονες, μανιακοί, αλλά και κοινοί απατεώνες.

Με τον καιρό, οι όροι φανατικός και φανατισμός πλάτυναν σε νόημα και πλούτυναν σε... περγαμηνές. Δε σήμαιναν πια τους ακρωτηριασμένους ζηλωτές της Bellona, αλλά κάθε έξαλλο οπαδό θρησκείας που όχι μόνο φαντάζεται πως είναι εμποτισμένος από θείο πνεύμα, αλλά και επιχειρεί να επιβάλλει την πίστη του με κάθε μέσο, ακόμα και με τη βία, και με το αίμα όχι πια το δικό του- άλλα των άλλων. Βέβαιος πως μονάχα η δική του πίστη είναι σωστή -πως κατέχει την αποκλειστικότητα της «θείας χάρης»- δεν περιορίζεται να την υπηρετεί, να τη διακονεί, να τη διακηρύσσει, αλλά θεωρεί ύψιστο χρέος του την επικράτησή της, και πιστεύει πως είναι απόλυτα δικαιωμένη και καθαγιασμένη η καθυπόταξη των αντιφρονούντων και -το ultimatum- η εξόντωσή τους, η κάθαρση του κόσμου

από τους «άπιστους».

Αλλά η χάρη του φανατισμού δεν σταμάτησε εκεί. Γρήγορα, κατακυρίευσε όλα τα πεδία πολιτικό, ιδεολογικό, ακόμα και καλλιτεχνικό και αθλητικό...Ο τυφλός ζήλος για κοσμοθεωρίες, έθνη, συστήματα, πρόσωπα κλπ. υπαγορεύει στους οπαδούς τους ανυποχώρητη μισαλλοδοξία, ασυμβίβαστη εχθρότητα, άκρατο «μανιχαϊσμό» («εμείς είμαστε το απόλυτο Καλό, οι άλλοι είναι το απόλυτο Κακό»). Και άρα, «πας μη μεθ' ημών, καθ' ημών», «ερρέτω» (ας καταστραφεί) όχι μόνο «ο κακά βουλούμενος» αλλά και «ο κακά βουλευόμενος» κατά την άποψη των ζηλωτών βέβαια.

Για να φυτρώσει και να καρπίσει ο κάθε είδους φανατισμός χρειάζεται -όπως κάθε σαπρόφυτο- πρόσφορο σπόρο, χώμα λίπασμα, κλίμα. Με άλλα λόγια, ορισμένα στοιχεία και προϋποθέσεις που μπορούν να συνοψιστούν έτσι: Μια λατρεία, ένα είδωλο, μια ομάδα, ένας εχθρός και κατάλληλες συνθήκες. Αναλυτικότερα:

Α. Μια λατρεία μια πίστη, μεταφυσική, ιδεολογική κλπ., σ' έναν παράδεισο, υπέργειο ή επίγειο, μια ουτοπία ακόμα, που τάζει περιλαμβρο μέλλον για το σύνολο και τα άτομα. Μια πίστη που αυτοαναγορεύεται μοναδική, αλάθητη, αναμφισβήτητη. Κάθε πίστη είναι σεβαστή, φυσικά, όσο περιορίζεται στην αφοσίωση σε μια ιδέα σ' ένα πρόσωπο, αλλά ο «μονοϊδεατισμός», η υπερβολή, η υπέρβαση του μέτρου στην εφαρμογή της, στη διάδοσή της, στα μέσα που χρησιμοποιεί γι' αυτή οδηγεί σε παρεκτροπές συχνά αποτρόπαιες εναντίον των άλλο-φρόνων.

Β. Ένα είδωλο, ένας θεός ή ένας θεοποιημένος άνθρωπος, ένας Μεσσίας, ένας ηγέτης χαρισματικός, ένας ήρωας, που αυτοπροβάλλεται σαν τέλειος, απαραίτητος, απαρομοιάστος, αναντικατάστατος, ιερός και απαραβίαστος, Ένα είδωλο, που αποτελεί την πεμπτούσια όλων των αρετών και ικανοτήτων, φωτισμένος και φωτοδότης οδηγός στον δρόμο προς τη νίκη και τη γη Χαναάν.

Γ. Μια ομάδα μικρή ή μεγάλη που συμμαρύνεται αυτές τις «ιδέες» και πίστεις. Ο φανατισμός αποτελεί πάθος κατ' εξοχήν συλλογικό. Η αγάπη, ο έρωτας, η φιλία είναι συναισθήματα ατομικά, διαπροσωπικά, συντηρούμενα απ' το μοναχικό «αντικείμενό» τους. Αντίθετα ο φανατισμός ανθεί όταν κυριεύει ένα σύνολο ανθρώπων, συντηρείται από τη μέθεξη πολλών «υποκειμένων», φουντώνει όπως η φωτιά σ' ένα ανεμοδαρμένο δάσος -το ένα δένδρο λαμπαδιάζει το άλλο, ώσπου όλο το δάσος γίνει παρανάλωμα και στάχτη. Μοναχός του ο φανατικός μπορεί να φαίνεται στους άλλους γραφικός, γελοίος, «σαλεμένος». Ενωμένος με πολλούς ομοίους του γίνεται επιβλητικός, επίφοβος, επικίνδυνος.

Δ. Ένας ή πολλοί εχθροί, που -τάχα- απειλούν την πίστη, τον ηγέτη, τους πιστούς, αμφισβητώντας τους και πολεμώντας τους. Ο εχθρός αποτελεί την αρνητική εικόνα της λατρείας και του αρχηγού τους και, γι' αυτό, πρέπει να συντριβεί. Είναι ο αντίθετος, ο αντίχριστος, ο αντεθνικός, ο αντικοινωνικός, ο αντίμαχος, που φέρει όλα τα ελαττώματα και αμαρτήματα, όλες τις πλάνες, ατιμίες, εγκλήματα -κίνδυνος θανάσιμος για την ίδια την υπόσταση της πίστης, του ηγέτη, των οπαδών, που δεν μπορούν να θριαμβεύσουν παρά μόνο με την κατάλυση της υπόστασης του «πολέμιου».

Ε. Οι κατάλληλες συνθήκες. Οι φανατισμοί αναφαίνονται και φουσκώνουν προπάντων σε εποχές κρίσεων -εθνικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, θρησκευτικών, ψυχολογικών. Χαμένοι πόλεμοι, γκρεμισμένες ιδεολογίες, οικονομικές δυσπραγίες, κοινωνικά προβλήματα και συγκρούσεις, πολιτικές χρεοκοπίες και σκάνδαλα, έκπτωση ηθών είναι το πιο γόνιμο έδαφος για την ανθοφορία του φανατισμού. Οι νικημένοι, οι απογοητευμένοι, οι απόκληροι,

οι άνεργοι αποτελούν τα εύκολα θηράματα για τους παραγωγούς και προαγωγούς του φανατισμού.

Αυτά όλα τα στοιχεία τα βάζουν σε κίνηση οι «προφήτες» του φανατισμού, οι μόνοι «νηφάλιοι» από τις ορδές της φανατικής στρατιάς. Κεντρισμένοι από ασίγαστο «πόθο κυριαρχίας» αλλά κι από άσβεστη δίψα για υλικά αγαθά, χρησιμοποιούν τα πλήθη σαν «δύναμη κρούσης» και τον φανατισμό σαν παραισθητικό. Εκμεταλλευόμενοι την κάθε είδους απόγνωση απλών ή και απλοϊκών ανθρώπων, τους τάζουν πολύχρυσα Ελντοράντο, υψώνουν ιδεαλιστικές σημαίες, δίνουν πελώριες διαστάσεις σε φανταστικούς κινδύνους που τους απειλούν, εξάπτουν τον φόβο, τον φθόνο και το μίσος τους ως τον παροξυσμό και την παράνοια. Ένας θρίαμβος της ομαδικής φαντασίωσης: οι χειμαζόμενοι πείθονται πως θα ευημερήσουν, οι νικημένοι πως θα εκδικηθούν, οι λεηλατημένοι πως θα τιμωρήσουν τους ληστές, οι ορεγόμενοι «εθνικών μεγαλουργημάτων» πως θα κυριαρχήσουν στα «Αύριο που τραγουδούν» ένα τραγούδι που γρήγορα μεταλλάζει σε θρήνο και οίμωγή.

Πηγή: Εφημερίδα Το Βήμα, 01.09.1995

